

Таким чином, утвердження статусу адміністративних судів на Конституційному рівні сприятиме утвердженню механізму захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових.

Однак досі не внесені зміни до КАС України щодо статусу Верховного Суду після ліквідації Вищого адміністративного суду, без таких змін реалізація конституційного права особи на касаційне оскарження неможливе.

Зміна процесуальних законів стає першочерговим завданням судово-правової реформи.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: текст прийнятий Верховною Радою України 6 липня 2005 року: (із змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2015 року) / Вищий адміністративний суд України. – К.: ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2015. – 208 с.

3. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. І.Х. Темкіжева (кер. авт. кол.). – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. Юрінком Інтер, 2013. – 720 с.

Одержано 14.11.2016

УДК 34.01

Калашник М. В.
докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Конституція України проголошує права і свободи громадянина і людини, які поліція має охороняти згідно ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» та інших нормативно-правових актів, регламентуючих діяльність поліції.

Конституція України, як Основний закон держави, встановлює принципи діяльності всіх органів державної влади і місцевого самоврядування, в тому числі і для поліції.

З входженням України в світове співтовариство, з розвитком міжнародних зв'язків, процесами глобалізації особливого зна-

чення в правовому регулюванні діяльності поліції набувають міжнародно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України.

Центральне місце серед міжнародно-правових актів, регламентуючих діяльність поліції становить Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Конвенція), а також практика Європейського суду з прав людини, яка відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визнається джерелом права в Україні.

Знання положення Конвенції та її тлумачення у практиці Європейського суду з прав людини у сукупності із положеннями національного законодавства дозволять поліцейському впевнено використовувати свої повноваження без свавілля і зловживань, що має забезпечити базову потребу суспільства у безпеці.

Так, процесуальний аспект статті 2 Конвенції у практиці Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) встановлює жорсткі вимоги до розслідування смертей або випадків безвісно зниклих осіб, що зазвичай проводяться як раз органами поліції. Положення Кримінального процесуального кодексу України щодо невідкладного, упродовж доби внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань відповідно до статті 214, що означає початок досудового розслідування, значною мірою зменшує систематичні порушення Україною цієї статті Конвенції, оскільки раніше часто за наявності спірних або неповних даних щодо причин смерті, слідчі органи приймали рішення про відмову у порушенні кримінальної справи, що внаслідок обмеженого процесуального інструментарію призводило до неефективного розслідування відповідних випадків.

Щодо матеріального аспекту цікавим є наступне. Відповідно до п.2 ст. 2 Конвенції позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Однак закон «Про Національну поліцію»[1] у статті 46 більш широко трактує повноваження органів національної поліції щодо застосування вогнепальної зброї, яка хоча і містить поси-

лання на винятковість таких випадків, проте забуває при цьому про ознаку абсолютної необхідності такого застосування, що у деяких випадках може стати причиною порушення Конвенційних зобов'язань України.

Стаття 3 Конвенції встановлює абсолютну заборону на:

- 1) тортури;
- 2) нелюдське поводження (наприклад, ненадання належної адекватної медичної допомоги (діагностики та лікування) в ізоляторах тимчасового тримання);
- 3) поводження, що принижує гідність особи (наприклад, тримання особи в металевій клітці під час судового засідання (див. рішення «Свинаренко і Сляднєв проти Росії»), тримання особи під час судового засідання у наручниках (див. рішення ЄСПЛ у справі «Городнічев проти Росії»)).

Такі обмеження мають абсолютний характер, тобто порушення ст. 3 Конвенції є недопустимим за будь-яких обставин чи відносно будь-яких осіб.

Процесуальний аспект статті 3 у практиці ЄСПЛ вимагає створення незалежного органу, який би зміг проводити ефективні розслідування за заявами про тортури. У своїх чисельних рішеннях ЄСПЛ звертав увагу, що прокуратура не є таким органом, оскільки цей же орган є одночасно і представником сторони обвинувачення у кримінальному процесі, а тому при розслідуванні таких заяв не проводить перевірку із належною ефективністю, оскільки має зворотній процесуальний інтерес.

Важливе значення набуває і розуміння законності обмеження права на свободу, що може мати місце у практичній діяльності працівника поліції під час адміністративного затримання чи затримання за підозрою у вчиненні злочину.

Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод передбачає наступне.

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту "с" пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Працівнику поліції слід бути особливо уважним та проявляти ретельність під час реалізації відповідних повноважень, оскільки ЄСПЛ здійснює автономне тлумачення законності обмеження права на свободу відповідно до ст. 5 Конвенції, тобто у деяких випадках, навіть якщо за національним законом затримання відбулося без порушень, ще не означає, що ЄСПЛ не знайде порушень вимог ст. 5 Конвенції.

До таких потенційних випадків відносяться зміни, якими доповнена стаття 176 частиною 5 щодо заборони за деякими

складами кримінальних правопорушень обирати альтернативні запобіжні заходи:

«запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261 Кримінального кодексу України.»

Таке ж автономне тлумачення здійснюється ЄСПЛ і щодо поняття «кримінального правопорушення» у світлі права на справедливий судовий розгляд, гарантований статтею 6 Конвенції, вимоги щодо якого розповсюджується і на досудове розслідування. Автономність такого тлумачення полягає у тому, що не дивлячись на те, що деякі складі адміністративних правопорушень (наприклад, де санкцією статті передбачено високий штраф чи можливість обмеження свободи, наприклад, в наслідок застосування адміністративного затримання чи адміністративного арешту) віднесені до КУпАП, ЄСПЛ може знайти порушення, вимагаючи гарантій щодо них як і при кримінальному переслідуванні, а саме щодо дотримання наступних прав:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

в) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтєреси правосуддя;

г) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Крім того, адміністративні суди часто звертають увагу на необхідність дотримання рекомендацій Ради Європи.

Так, відповідно до принципу 6 Рекомендації № R (91) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно адміністративних санкцій, ухваленої 13 лютого 1991 року, при застосуванні адміністративних санкцій, окрім сформульованих у Резолюції (77) 31 принципів справедливої адміністративної

процедури, що звичайно застосовуються до адміністративних актів, слід керуватися такими особливими принципами:

1) особа, стосовно якої розглядається можливість застосування адміністративної санкції, попередньо інформується щодо фактів, які їй ставляться в вину;

2) вона має достатньо часу для підготовки свого захисту залежно від складності справи та суворості санкцій, що можуть бути застосовані;

3) вона або її представник інформується стосовно характеру доказів у справі, зібраних проти неї;

4) вона має можливість висловити свою думку перед оголошенням рішення про санкцію;

5) адміністративний акт про застосування санкцій містить мотиви, на яких вона ґрунтується.

Таким чином, Кодекс України про адміністративні правопорушення потребує подальших вдосконалень, у тому числі з урахуванням можливого ухвалення закону про кримінальні проступки.

Згідно зі статтею 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення органи Національної поліції розглядають справи про такі адміністративні правопорушення: про порушення громадського порядку, правил дорожнього руху, правил, що забезпечують безпеку руху транспорту, правил користування засобами транспорту, правил, спрямованих на забезпечення схоронності вантажів на транспорті, а також про незаконний відпуск і незаконне придбання бензину або інших паливно-мастильних матеріалів.

Від імені органів Національної поліції розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право працівники органів і підрозділів Національної поліції, які мають спеціальні звання, відповідно до покладених на них повноважень. Уповноваженими працівниками підрозділів Національної поліції штраф може стягуватися на місці вчинення адміністративного правопорушення незалежно від розміру виключно за допомогою безготівкових платіжних пристроїв.

Відповідно до норм статті 216 Кримінального процесуального кодексу України більшість складів кримінальних правопорушень віднесено до підслідності органів національної поліції. Зазначені обставини вимагають ретельного знання слідчими органів Національної поліції підстав для позбавлення свободи (затримання) та інших заходів забезпечення кримінального провадження, що можуть обмежувати права осіб (наприклад, відсторонення від посади, обшук – право на по-

вагу до приватного та сімейного життя (гарантоване статтею 8 Конвенції), право на мирне володіння майном (гарантоване статтею 1 Протоколу 1 Конвенції) тощо).

При цьому, саме здійснення досудового розслідування має відповідати вимогам щодо справедливої судового розгляду, оскільки вимоги статті 6 Конвенції розповсюджуються і на цю стадію.

Слід зазначити, що не лише Кодекс України про адміністративні правопорушення, який був прийнятий ще у часи СРСР, потребує вдосконалень, а й нещодавно прийнятий Закон України «Про Національну поліцію».

Наприклад, пункт 4 частини 2 статті 61 зазначеного Закону визначає, що не може бути поліцейською особою, щодо якої було припинено кримінальне провадження з nereабілітуючих підстав, хоч Кримінальний процесуальний кодекс України вже не містить класифікацію реабілітуючи і nereабілітуючих підстав закриття кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Про Національну поліцію» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд по правам людини (протокол № 14 від 1 червня 2010 року).

Одержано 14.11.2016

УДК 34.01

Каленіченко Л. І.

доцент кафедри теорії та історії держави
і права факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЯВИЩЕ ОБ'ЄКТИВНОГО ТА СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА

Найпоширеніші підходи щодо визначення поняття «юридична відповідальність» та її сутності можуть бути об'єднанні у дві групи: 1) ті, які розуміють юридичну відповідальність у контексті теорії державного (державно-правового) примусу; 2) ті, які розглядають юридичну відповідальність у контексті теорії праввідносин [1, с. 347]. При цьому підхід, у межах якого юридична відповідальність розуміється як система цивільно-правових засобів